

RECENZJA

rozprawy doktorskiej pani mgr inż. arch. Dany Matouk
pt. „Palmyra the Rise and Fall of the City”
wykonanej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej,
pod kierunkiem prof. zw. dr hab. inż. arch. Andrzeja Gawlikowskiego

Podstawą formalną recenzji jest zlecenie Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (uchwała Rady Wydziału z dnia 26 kwietnia 2019r.).

Podstawą merytoryczną jest przekazana przy zleceniu rozprawa doktorska.

1. Tematyka, problemy naukowe podjęte w rozprawie, ich oryginalność i znaczenie dla nauki i praktyki

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr inż. arch. Dany Matouk pt. **Palmyra the Rise and Fall of the City** („*Palmyra rozwój i upadek miasta*”) została wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. Andrzeja Gawlikowskiego prof. zw. PW w Katedrze Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej.

Rozprawa została napisana w języku angielskim i składa się z dziewięciu rozdziałów zatytułowanych:

- Wprowadzenia
- Syria - geografia, demografia, gospodarka, historia i dziedzictwo kulturowe
- Palmyra i jej miejsce w historii syryjskiej, gospodarce, kulturze i dziedzictwie
- Czynniki warunków naturalnych
- Czynniki ekonomiczne
- Czynniki komunikacji
- Czynniki religijno-prawne
- Podsumowanie analiz. Wzrost i upadek miasta
- Podsumowanie

Rozprawę uzupełniają rozdziały „słowo końcowe” oraz bibliografia a także spis tabel i spis rysunków oraz abstrakty w języku polskim i angielskim.

Rozdział 1 – Wprowadzenie zawiera:

- Uzasadnienie wyboru tematu
- Cel i problem badawczy rozprawy doktorskiej
- Ograniczenie pola badawczego
- Teza rozprawy doktorskiej

- Przegląd stanu badań
- Metodyka wykonania pracy.

Rozdział 2 – Syria - geografia, demografia, gospodarka, historia i dziedzictwo kulturowe zawiera omówienie:

- czynników geograficznych określających „Syrię jako Serce Środkowego Wschodu
- czynnika demograficznego - ludzie i religia
- historię i dziedzictwo kulturowe z przedstawieniem przemian na terenie Syrii na przestrzeni wieków.

Rozdział 3 - Palmyra i jej miejsce w historii syryjskiej, gospodarce, kulturze i dziedzictwie, w którym omówiono rozwój Palmyry na przestrzeni wieków.

Rozdział 4 - Wpływ czynnika warunków naturalnych, w którym przedstawiono aspekty wpływające pozytywnie i negatywnie na rozwój miasta

Rozdział 5 – Wpływ czynnika ekonomicznego z uwzględnieniem aspektów pozytywnych i negatywnych w historii na rozwój Palmyry na przestrzeni wieków

Rozdział 6 - Wpływ czynnika komunikacji z uwzględnieniem aspektów pozytywnych i negatywnych w historii na rozwój Palmyry na przestrzeni wieków

Rozdział 7 Czynniki religijno - prawny i jego pozytywne i negatywne aspekty wpływu na rozwój miasta.

Rozdział 8. Podsumowanie wykonanych analiz wpływających na wzrost i upadek miasta oraz propozycję rozwoju Palmyry i okolic w strukturze państwa syryjskiego po wojnie. Podsumowanie jest autorską oceną postawionych na wstępie celów i zadań pracy, wskazaniem oryginalnych elementów metodycznych oraz głównych kierunków dalszych badań.

Wykorzystane metody w pracy są odpowiednie do postawionej tezy, celów rozprawy i zadań oraz ograniczeń zewnętrznych. Pozytywnie oceniam dokonany krytyczny przegląd materiałów źródłowych, tzw. ograniczony dostęp do źródeł, analizę porównawczą oraz wykorzystaną w rozdziale 6 - Zadania na przyszłość „Tasks for the future” (metodę badań przez projektowanie).

Wybór tematu pracy należy uznać za właściwy i niezwykle aktualny, gdy cały cywilizowany świat działa nad zaprowadzeniem trwałego pokoju w Syrii i odbudowy zabytkowych zespołów architektoniczno-urbanistycznych dziedzictwa kulturowego zniszczonych przez działania wojenne. Okres, w którym żyjemy jest w historii cywilizacji wydarzeniem niezwykłym. W wielu konfliktach zbrojnych na tle religijnym zniszczeniu ulega wiele dóbr dziedzictwa cywilizacji ludzkości i ich przywrócenie następnym pokoleniom przez odbudowę ma znaczenie fundamentalne dla zachowania dziedzictwa ludzkości. W związku z tym, przed naukowcami, planistami, projektantami decydentami stoi ogromna odpowiedzialność podejmowania działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego. W tych działaniach szczególna rola przypada naukowcom, jako grupie specjalistów najbardziej świadomej dokonanych zbrodni na dziedzictwie ludzkości i wskazaniu kierunków rekonstrukcji zniszczonych obiektów. Działania te muszą być racjonalne i nastawione na maksymalizację ochrony dziedzictwa historycznego, tak aby przez potomnych proponowane rozwiązania oceniane były dobrze, jako zgodne z zasadami sztuki inżynierskiej, architektury i urbanistyki oraz ochrony konserwatorskiej, a także aby świadczyły dobrze o poziomie rozwoju cywilizacyjnego czasów, w których te działania opracowano.

Niniejsza rozprawa doktorska wpisuje się w ten nurt badań na ochroną dziedzictwa historycznego i kulturowego. Bardzo dobrze się stało, że Autorka podjęła badania w swojej pracy doktorskiej w zakresie przywrócenia dziedzictwa starożytnego miasta Palmyra w Syrii.

2. Ocena źródeł i stanu wiedzy w obszarze związanym z tematyka rozprawy

Praca doktorska pani Dany Matouk liczy 174 strony, z czego 6 ostatnich zajmuje bibliografia obejmująca łącznie 58 numerowanych pozycji – publikowanych i niepublikowanych oraz 23 pozycje strony internetowe, spis rysunków liczący łącznie 86 ilustracji, a także 5 tabel. Bibliografia (rozdz. 11) liczy: 44 pozycje zwarte w jęz. angielskim i polskim oraz 14 pozycji w języku arabskim, a także 23 pozycje netografii, jednakże bez powołania się na daty dostępności do tych stron.

Problem badawczy sformułowany został właściwie podobnie jak zakres rozprawy. Rozpoznanie stanu wiedzy w przedmiotowym zakresie przez Autorkę oceniam pozytywnie. Zaznaczyć należy bardzo ograniczone możliwości i trudności w dostępie do materiałów źródłowych w czasie przygotowywania rozprawy doktorskiej, ze względu na trwające działania wojenne na terenie Syrii oraz brak możliwości dokonania wizji lokalnej zniszczeń spowodowanych działaniami wojennymi w Palmyrze oraz dostępności do ośrodków naukowych w Syrii i ich zasobów naukowych. Mimo tych niezwykle poważnych trudności Autorka wykorzystała wiele bardzo cennych publikacji i materiałów źródłowych, których uwzględnienie buduje jakość merytoryczną pracy.

Autorka sformułowała następujące zadania badawcze:

1. Uzasadnienie tezy o anty-czynnikach urbanistycznych, w tym warunkach naturalnych, ekonomicznym, komunikacji oraz religijno prawnym.
2. Konieczność zachowania dla obecnych i przyszłych pokoleń w możliwie najwyższym stopniu dziedzictwa kultowego – jednego z obszarów stanowiących kolebkę cywilizacji światowej i europejskiej oraz określenie metod zabezpieczenia tego obszaru, które mogłyby być wykorzystane w odbudowie innych miast syryjskich ich lub zespołowych starożytnych w innych krajach.
3. Upamiętnienie działań syryjskiej opozycji oraz ofiar walk z Państwem Islamskim ISIS wraz ze wskazaniem koncepcji uhonorowania poległych przez utworzenie muzeum -mauzoleum przez adaptację zabudowań dotychczasowego więzienia.
4. Określenie czynników urbanistycznych, które wg autorki mogą dać silny impuls do odbudowy Palmyry i całej Syrii.

Autorka przedstawiła propozycję kierunków odbudowy tzw. „złotego trójkąta” w Syrii przez rozwój turystyki, co przełożyć się powinno w przyszłości na rozwój gospodarczy tego obszaru oraz warunki życia mieszkańców. Przedstawiła również w pełni profesjonalną koncepcję odbudowy tkanki miejskiej Palmyry.

Sformułowana przez Autorkę teza pracy jest następująca: *„Wstępna analiza czynników urbanistycznych - powody, które stworzyły Palmyrę - wskazała, że podobne lub nawet te same czynniki spowodowały jej upadek”*. Doprowadziło to do sformułowania tezy, że: *„Czynniki urbanistyczne mające „ładunek pozytywny” mogą twórczo wpływać na rozwój miasta i jednocześnie te same czynniki, ale z „negatywnym ładunkiem” mają charakter niszczący i destrukcyjny w rozwoju miasta.”*.

Pole badawcze recenzowanej dysertacji doktorskiej zdelimitowane zostało trzech częściach:

1. Pierwsze pole badawcze - merytoryczne - odnosi się do analiz zakresu urbanistyki, dziedzictwa kulturowego, specyfiki badawczej miasta i kraju z uwzględnieniem sytuacji politycznej, społecznej i ekonomicznej, wpływu na trwającą wojnę i poszukiwaniem rozwiązań po jej zakończeniu.
2. Drugie pole badawcze - czasowe - dotyczy okresu analiz badań pod względem czasowym. Szczególnym analizom poddano okres lat 1947-2019, tj. okres współczesnej Syrii po II Wojnie Światowej do chwili obecnej, z jednoczesnym uwzględnieniem bardzo bogatej historii od czasów starożytnych oraz wpływu uwarunkowań urbanistycznych na przekształcenia badanego obszaru.
3. Trzecie pole badawcze odnosi się do uwarunkowań geograficznych i fizycznych rozwoju Palmyry w obszarze Mezopotamii i Żyznego Półksiężycza oraz usytuowania na Jedwabnym Szlaku, przez co Palmyra stała się niezwykle ważnym miejscem pod względem handlu i wg autorki „perłą środka pustyni” oraz niezmiennie miejscem o strategicznym położeniu od czasów starożytnych do powstania niepodległego i suwerennego państwa syryjskiego w roku 1947 oraz czasów współczesnych.

Cele pracy sformułowane zostały właściwie. Cele cząstkowe dysertacji są następujące:

1. Rozwinięcie teorii czynników urbanistycznych prof. T. Tołwińskiego. przez udowodnienie tezy, że w zmieniających się warunkach polityczno-ekonomiczno-społecznych czynniki takie jak: warunków naturalnych, ekonomicznych, komunikacji oraz religijno prawnym mogą wpływać zarówno pozytywnie jak i negatywnie na rozwój miasta.
2. Sformułowanie metodologii rekonstrukcji zdewastowanych obszarów dziedzictwa kulturowego na przykładzie miasta Palmyra, która mogłaby być wykorzystana nie tylko w odniesieniu do działań w Palmyrze, ale również w odniesieniu do innych miast.
3. Poszukiwanie sposobu upamiętnienia działań syryjskiej opozycji oraz ofiar walk Państwem Islamskim ISIS wraz ze wskazaniem koncepcji uhonorowania poległych przez utworzenie muzeum-mauzoleum w miejscu i przez adaptację zabudowań dotychczasowego więzienia z przekształceniem tej zabytkowej budowli w Międzynarodową Stację Archeologiczną.
4. Określenie czynników urbanistycznych, które wg autorki mogą dać silny, inicjujący impuls do odbudowy Palmyry i całej Syrii.

Zakres pracy ustalony został w sposób właściwy, stosowanie do wytyczonych celów cząstkowych.

Przedstawioną w pracy charakterystykę źródeł i obecny stan wiedzy w obszarze związanym z tematyką rozprawy ocenić należy dobrze. Za najbardziej wartościowe oceniam zgromadzone i przeanalizowane źródła przedmiotowych i literaturę dotyczącą historycznego rozwoju Palmyry.

3. Uwagi i ocena merytoryczna rozprawy

W zakresie merytorycznym stwierdzam, co następuje:

1. Podjęty temat stanowi bardzo ważne zagadnienie współczesnej urbanistyki i ochrony historycznego dziedzictwa kulturowego.
2. Praca wnosi wkład w poznanie zagadnienia i stanowi materiał do wykorzystania w projektowaniu rekonstrukcji zniszczonych miast starożytnych.

3. Teza dysertacji, zdaniem opiniującego, ma charakter nowatorski, rozwija teorię czynników urbanistycznych prof. T. Tołwińskiego, udowadniając na przykładzie miasta Palmyra, że czynniki urbanistyczne mogą mieć zarówno pozytywny jak i negatywny wpływ na rozwój miasta w zależności od zmieniających się uwarunkowań o charakterze naturalnym, ekonomicznym, komunikacyjnym oraz religijno-prawnym.
4. Za cenne uważam osadzenie rozprawy w uwarunkowaniach historycznych terytorium obecnej Syrii i miasta Palmyra, gdyż uwarunkowania rozwojowe badanego obszaru zmieniały się, miały, mają i będą miały również w przyszłości fundamentalny wpływ na rozwój i funkcjonowanie Palmyry. Zgodnie z zasadami planowania przestrzennego i urbanistyki nieodzowne jest uwzględnienie znacznie większego kontekstu przestrzennego niż obszaru objętego bardziej szczegółowymi analizami, co zrobiła Autorka w swej rozprawie doktorskiej.
5. Za niezwykle ciekawe i cenne w aspekcie metodologicznym uważam wykorzystanie metody badań przez projektowanie i wskazanie możliwości rozwojowych historycznego miasta Palmyra z uwzględnieniem sformułowanych wcześniej założeń rozwojowych dla całego obszaru Syrii. Autorka trafnie sformułowała cele rozwoju miasta i wykorzystanie niezwykle położenia miasta Palmyra w wierzchołku złotego trójkąta Aleppo-Damaszek-Palmyra.
6. Jako bardzo przydatne dla całego obrazu pracy uważam przedstawienie historii rozwoju cywilizacyjnego terytorium Syrii oraz Palmyry na osi czasu (*Timeline of Palmyra* rys. 17-21), na których Autorka pokazała na tle wydarzeń dziejowych rozwój Palmyry oraz ich wpływ na czynniki urbanistyczne naturalne (rys. 37, 39) ekonomiczne (rys. 45 i 49), komunikacyjne (rys. 54 i 62), religijno-prawne (rys. 71). Przedstawienie wydarzeń na osi czasu w znaczący porządkuje sposób prezentacji kolejności wydarzeń i wskazuje charakter ich wpływu (pozytywny lub negatywny), a tym samym zwiększa czytelność całej dysertacji doktorskiej.
7. Za bardzo ciekawą uważam koncepcję upamiętnienia poległych w walkach o ochronę Palmyry w wojnie z Państwem Islamskim ISIS. Utworzenie muzeum-mauzoleum poległych w miejsce dawnego więzienia z przekształceniem tego obiektu na Międzynarodową Archeologiczną Stację Badawczą uważam, że jest to koncepcja modelowa pokazująca humanistyczne podejście architekta do tak smutnych tragicznych wydarzeń jakie miały w ostatnich latach w Palmyrze.
8. Jako trafne i racjonalne uważam zaproponowanie rozwoju Palmyry jako ośrodka turystycznego, który po odbudowie i odpowiednim zagospodarowaniu może przyciągnąć wiele dziesiątków turystów z całego świata zainteresowanych zarówno dziedzictwem historycznym, jak i historią współczesną tego obszaru. Autorka wykorzystując metodę „badań przez projektowanie”, dysponując niezwykle wprost znajomością uwarunkowań lokalnych i specyfiką funkcjonowania miast syryjskich, we właściwy sposób zaproponowała koncepcję rozwoju Palmyry po odbudowie.
9. Z punktu widzenia kraju, gdzie powstała ta niezwykle interesująca dysertacja doktorska, za cenne uważam przedstawienie dorobku polskich archeologów, architektów, urbanistów i planistów przestrzennych w zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz rozwój miast i aglomeracji syryjskich, w tym miasta Palmyra. Bardzo duży wkład polskich specjalistów w ww. dziedzinach wskazuje, że ich udział może być bardzo cenny w odbudowie Syrii po zakończeniu działań wojennych.

4. Ocena strony redakcyjnej rozprawy

Ocena strony redakcyjnej rozprawy prowadzi do następujących uwag:

- Układ i struktura pracy są przedstawione bardzo logicznie. Z rozdziału poprzedzającego wynika rozdział następny. Budowa poszczególnych rozdziałów pracy jest bardzo przejrzysta, co ułatwia jej studiowanie i ocenę.
- Praca jest zredagowana we właściwy sposób. Autorka przyjęła zasadę umieszczenia podpisów pod tabelami, podczas gdy przyjętą ogólnie zasadą jest umieszczanie tytułu tabeli nad tabelą, gdyż jest to znacznie bardziej czytelne niż umieszczanie tytułu pod tabelą.
- Zastrzeżenia budzi forma przedstawienia bibliografii. W szeregu pozycji brakuje nazwy wydawnictwa lub instytucji, która sygnowała daną publikację lub opracowanie, bądź miejsca ich opublikowania.
- Autorka powołuje się na szereg publikacji w jęz. arabskim, które są praktycznie niedostępne dla nie znających języka arabskiego, w tym również dla recenzenta. Szkoda, że w rozdziale 11 - bibliografia nie zamieszczono tłumaczeń na język angielski, tym bardziej że dane bibliograficzne znacznej części publikacji w tym języku arabskim, autorka zamieściła w podrozdziale dotyczącym oryginalności podjętego tematu. Uwzględnienie tej uwagi uważam za niezbędne w wypadku przygotowywania rozprawy do publikacji.
- Autorka pominęła w bibliografii oraz w podpisach pod rysunkami, bądź też w przypisach pełne adresy dotyczące stron i portali internetowych, z których korzystała. Pominęła również daty dostępu do tych stron, co jest elementem niezbędnym w danych bibliograficznych. Uwzględnienie tej uwagi uważam za niezbędne w wypadku przygotowywania rozprawy do publikacji.
- Korekty pod kątem ewentualnej publikacji wymagają również niektóre przypisy, które są identyczne w bezpośrednio po sobie następujących – wystarczy je zastąpić słowem *ibidem* (tamże). Uwzględnienie tej uwagi uważam również za niezbędne w wypadku przygotowywania rozprawy do publikacji.

5. Ocena strony merytorycznej rozprawy

Pracę należy ocenić bardzo dobrze. Za oryginalne elementy metodyczne pracy należy uznać:

- Podjęcie badań w zakresie przywrócenia dziedzictwa starożytnego miasta Palmyra w Syrii.
- Niniejsza dysertacja wnosi wkład w poznanie tego zagadnienia i stanowi materiał do wykorzystania w projektowaniu rekonstrukcji miast starożytnych.
- Udowodnienie tezy o występowaniu czynników urbanistycznych z negatywnym ładunkiem, rodzaju anty-czynników urbanistycznych, co jest wkładem Doktorantki w rozwój teorii urbanistyki.
- Zastosowanie metody „*research by design*” i przedstawienie w sposób profesjonalny z ogromną znajomością uwarunkowań lokalnych konkretnych rozwiązań planistycznych i urbanistyczno-architektonicznych takich jak:
  - koncepcja złotego trójkąta łączącego najatrakcyjniejsze turystycznie miasta Syrii oraz

- o projekt Khaled Al Asa'ad Memorial Park w Palmyrze z adaptacją i transformacją zniszczonego przez ISIS więzienia w Palmyrze na Międzynarodową Archeologiczną Stację Badawczą . Koncepcję tę uważam za rozwiązanie modelowe pokazujące humanistyczne podejście architekta do tak tragicznych wydarzeń jakie miały w ostatnich latach w Palmyrze.

Recenzowana rozprawa doktorska pani mgr inż. arch. Dany Matouk swoją trafnością wykonanych analiz rozwoju przestrzenno-gospodarczo-społecznego, ocen procesów urbanistyczno-planistycznych, propozycji kierunków rekonstrukcji historycznego obszaru dziedzictwa cywilizacyjnego świata wpisuje się proces pokojowy jaki należy zapoczątkować w zniszczonej pożogą wojenną Syrii i miasta Palmyra.

6. Uwagi końcowe

Stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pani mgr inż. arch. Dany Matouk pt. „Palmyra the Rise and Fall of the City” („Palmyra rozwój i upadek miasta”) w pełni spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w dziedzinie nauk inżynieryjno-technicznych, w dyscyplinie architektura i urbanistyka zgodnie z Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003r. (Dz. Ustaw nr 65 z dnia 16 kwietnia 2003r. poz. 595) i w obecnej formie może być dopuszczona do publicznej obrony.

Wnoszę również o wyróżnienie opiniowanej rozprawy (uzasadnienie w załączeniu).

Dr hab. inż. Andrzej Zalewski, prof. UTP

Warszawa, 7maja 2019r.

Zakład Architektury i Urbanistyki

Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska

Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy

**Uzasadnienie wniosku o wyróżnienie
rozprawy doktorskiej pani mgr inż. arch. Dany Matouk
pt. „Palmyra the Rise and Fall of the City”**

promotor prof. dr hab. inż. arch. Andrzeja Gawlikowskiego prof. zw. PW
w Katedrze Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej
Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej

Niniejsza rozprawa doktorska zasługuje na wyróżnienie gdyż:

- Opracowana jest na wysokim poziomie merytorycznym i zawiera elementy innowacyjne. Rozprawa podejmuje badania w zakresie przywrócenia dziedzictwa starożytnego miasta Palmyra w Syrii. Wnosi wkład w poznanie tego zagadnienia i stanowi materiał do wykorzystania w projektowaniu rekonstrukcji miast starożytnych.
- Udowadnia tezy o występowaniu czynników urbanistycznych z negatywnym jako rodzaju anty-czynników urbanistycznych, co jest wkładem Doktorantki w rozwój teorii urbanistyki.
- Mimo, że wykonana została przy bardzo ograniczonej dostępności publikacji i materiałów źródłowych, to we właściwy sposób wykonane zostały przedmiotowe analizy, zrealizowane cele badawcze postawione przez Autorkę oraz udowodniona została teza dysertacji.
- W rozprawie wykorzystano metodę „*research by design*” i przedstawiano w sposób profesjonalny z ogromną znajomością uwarunkowań lokalnych konkretnych rozwiązań planistycznych i urbanistyczno-architektonicznych takich jak:
  - koncepcję rozwoju „złotego trójkąta” łączącego najatrakcyjniejsze turystycznie miasta Syrii oraz
  - projekt Khaled Al Asa'ad Memorial Park w Palmyrze z adaptacją i transformacją zniszczonego przez ISIS więzienia w Palmyrze na Międzynarodową Archeologiczną Stację Badawczą. Koncepcję tę uważam za rozwiązanie modelowe pokazujące humanistyczne podejście architekta do tak tragicznych wydarzeń, jakie miały ostatnich latach w Palmyrze.

Rozprawa doktorska pani mgr inż. arch. Dany Matouk swoją trafnością wykonanych analiz rozwoju przestrzenno-gospodarczo-społecznego, ocen procesów urbanistyczno-planistycznych, propozycji kierunków rekonstrukcji historycznego obszaru dziedzictwa cywilizacyjnego świata wpisuje się proces pokojowy jaki należy zapoczątkować w zniszczonej pożogą wojenną Syrii i mieście Palmyra.

